

Семантика кольору у декоративному мистецтві українців

Анотація У статті актуалізується проблема щодо семантичного значення кольорів в народному декоративно-ужитковому мистецтві, їх сакрального змісту в системі вірувань та естетичних вподобань українців, їх колористичних уявлень і світоглядних переконань. Колір розглядається як один із універсальних кодів Створення.

Ключові слова: колір, народна культура, семантика, символіка, декоративне мистецтво

Abstract. The article actualizes the problem of the semantic meaning of colors in folk decorative and applied art, their sacred meaning in the system of beliefs and aesthetic preferences of Ukrainians, their coloristic ideas and worldview beliefs. Color is considered as one of the universal codes of Creation.

Keywords: color, folk culture, semantics, symbolism, decorative art

Постановка наукової проблеми

Колір – ознака, що має в народній культурі, певне, вироблене сторіччями, символічне трактування. Символіка кольору є досить важливою складовою народної культури. Колір, що використовувався під час складання орнаментальних композицій (чи то у розписі, чи то у вишивці, чи то у килимарстві) ніс у собі певне символічне навантаження так само як і мотив. Традиційно зберігаючи певний зв'язок, вони тісно перепліталися з давніми уявленнями, світовідчуттям, міфологією, обрядами, релігією нашого народу.

Наукові пошуки, щодо вивчення символічного змісту кольору та його семантичного трактування продовжуються й донині, бо зачіпають глибини нашої культури. Традиційні уявлення українців про кольори, їх сприйняття і трактування, ще потребує досліджень в означеній царині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Символіці кольору присвячено немало праць як вітчизняних так і зарубіжних науковців, оскільки вона, як зазначено вище, протягом цивілізаційного розвитку людства відігравала важливу роль у народній культурі: обрядах, міфології, релігії, мистецтві. У сучасній науці феномен колірної семантики цікавить і мистецтвознавців, і психоаналітиків, і художників, і педагогів.

Дослідження ролі кольору в мистецтві і культурі, знаходимо в працях вітчизняних науковців-педагогів: Володимира Овсійчука, Таміли Печенюк, Світлани Прищенко, Людмили Ковтун, Олександри Дунець, Олени Отич та інших, які намагалися пов'язати суб'єктивний символізм кольорів з їх традиційною символікою.

Мета і завдання статті розкрити роль і першовитоки формування символічної мови кольорів, їх змістове (семантичне) трактування в народному мистецтві, для розуміння і вирішення колористичних завдань у сучасних творах декоративного мистецтва.

Виклад основного матеріалу.

Символіка кольорів має свою давню історію, що з найдавніших часів формувалася на спостереженні людиною навколишнього світу. Так червоний – гарячий, полум'я, кров, страх, енергія, саме життя; жовтий – тепло, літо, сонце, збіжжя, достаток; зелений – приємний, спокійний, дерево, трави, весна – молодість; блакитний – прохолодний, вода, небо, височінь, неосяжність; день – білий, ніч – чорна. Отже, можемо припустити, що основним підґрунтям зародження символіки кольорів були асоціації, що виникали в мозку людини, під час спостереження. За цими спостереженнями стоять століття, що й формувало особливості нашого інтелекту. Склалося так, що людина мислить символами. Сприйняття кольору, особливо в мистецтві, теж є символічним.

Кольоровий світ це – об'єктивність природи, яку емоційно сприймає людина. Емоції збуджують уяву, що доповнюється міфологічними, релігійними та естетичними поглядами. Сприйняття кольорів обумовлюється асоціативними, більш широкими уявленнями про призначення кожного кольору, набуваючи при цьому певного символічного значення. Загалом, символіка та семантика кольорів зумовлені об'єктивними особливостями людського інтелекту.

Свої ідеали українці щиро висловлювали в унікально барвистих обрядах, святах, обставлених подиву гідної мальовничістю народних костюмах; житлі прикрашеному рушниками, килимами, розмальованими печами і скринями; подвір'ях біля уквітчаних розписами хат, що потопають у зелені садків та розмаїтими квітами біля вікон. Їх барви милували протягом весни, літа й осені.

У відповідь на те багатство навколишнього світу природи, що пробуджував творця в кожній людині, з'являлися неповторні вишивки, яскраві писанки, шляхетні в доборі кольорів сорочки, корсетки, смушеві шапки з червоними китицями [1].

Більшість місцевих рослин: кора та листя дерев, їх плоди, а також мінерали і комахи, виступали природними барвниками, що давали чудові кольори та їх відтінки.

Наші предки через барвистість орнаментів виражали споконвічні поняття «життя-смерть», «світло-темрява» та космічну велич світобудови зрозумілою системою не лише сакральних знаків-

символів, але й кольорів: білий-чорний, жовтий-червоний-синій, що й до сьогодні залишається актуальною, бо в них сконцентрована основна життєдайна сутність людського буття.

Кольори виконують важливу символічну функцію в різних міфологічних системах і найперша їх функція, якщо судити з наскальних розписів та ритуальних поховань кам'яного віку – саме символічна. Феномен триколірної символіки «чорно-білий-червоний» був поширений протягом багатьох тисячоліть.

Первісна тріада класифікації кольорів була універсальним засобом позначення і символізації основних форм життєдіяльності людини та її представлень про навколишній світ і про саму себе. Як архетип, ця тріада входить до інших культур, будучи стійкою підставою для розвитку пізніших класифікацій. У період зародження цивілізацій давнього світу, у зв'язку з ускладненням форм господарської діяльності й соціальної організації суспільства, істотними змінами в духовній сфері до основної тріади кольорів додаються інші. На цьому етапі відбувається перехід до формування регіональних, усе більш розбіжних варіантів [2].

Колір завжди розкривається в аспекті історично-національних, регіональних особливостей, великі історичні епохи мали лише їм притаманний колірний вираз та своє колірне мовлення, декоративно-ужиткові речі виступали виразниками духовного й культурного рівня суспільства, його естетичних смаків, показником пізнання навколишнього світу, засобом спілкування й предметом естетично-духовного обміну. Вже на ранніх стадіях формування первісного суспільства він був засобом виділення і позначення найважливіших галузей людського досвіду, допомагав орієнтуватися в просторі й часі, був ефективним засобом регулювання відносин між людиною і предметним світом, між світом людей і світом релігійно-магічних та природних сил [3].

Народи давніх культур ототожнювали кольори з найбільш важливими для них стихіями та речовинами: вогнем, водою, землею, молоком, кров'ю. Їм відповідали червоний, білий та чорний. Ці три кольори надовго зберігають значення головних. Пізніш приєднуються жовтий (колір землі та піску), зелений (колір рослин у всіх народів), синій (небо). Раніш усіх, мабуть, виділився червоний колір. Це колір стихії Вогню, яка вважається джерелом активності та руху, колір богів, царів, магів і жерців.

Червоний здавна вважався урочистим хвилюючим кольором, символом самого життя. Усе, що пов'язувалося з поняттями «красивий» чи «святковий», називалося червоним: красна дівиця, красне слово, красне сонце. Саме слово «краса» асоціювалося з червоним кольором. Він завжди головний і позитивний, тому в народному мистецтві українців багато червоного. Червоний наділяли й обереговим значенням, він виконував функцію сильного оберегу [4].

Зеленим гіллям увітчували житло, охороняючи його від усякої нечисті (русалок, мавок, перелесників), яка за уявленнями наших предків прокидалася разом із пробудженням природи. Дівочий весільний вінок з квітів і зеленого барвінку символізує молодість, чистоту і незайманість. Жовтий або золотий символізував зрілість – це колір достиглого зерна і збіжжя. Синій та білий отримали семантику святенності і верховенства, причетності до Бога [2].

Колір, що використовувався для складання орнаменту, також ніс у собі глибоке символічне значення, психологічне сприйняття того або інакшого мотиву. Для сучасної людини, у більшості випадків, зміна кольору не означає суттєвої зміни, а в народній культурі символіка кольору є досить важливою.

Таким чином, в народній культурі, колір – це ознака, що несе символічне навантаження. Колір відіграє важливу роль у становленні й розвитку народного мистецтва і культури нації. Слід нагадати, що кожному етнографічному регіону України притаманний свій особливий колорит.

Для сорочок Поділля характерна обмеженість кольорів. Характерна риса вишивок етнографічного району Карпат та Прикарпаття – це яскравий насичений поліхромний колорит. Світової слави зазнали червоні вишивки полтавських рушників. З покоління в покоління передавались народні таємниці колористичної і технологічної майстерності.

Незвичайною особливістю колориту визначається барвистість квіткових килимів центральної та східної України. Тут багатство й різноманітність кольорових поєднань досягається, зазвичай невеликою кількістю кольорів. Орнаментальна композиція вибудовувалася світлими тонами на темному тлі килимового поля або темними тонами на світлому фоні з обов'язковим дотриманням рівноваги колірних плям.

Велике дослідження присвятив символіці кольору Ф. Порталь, який стверджує, що протиріччя колірної символіки можна пояснити «присутністю ніби двох лексиконів» – мирського, земного та більш давнього релігійного.

Системи кодів міфологічного мислення та їх трансформації досліджував Л. Раденкович, який розглядав колір «як один із елементів, за допомогою яких створювалася модель світу». Семіотичну систему колористичного коду індоєвропейців описала Т. Єлизаренкова, яка визначала, що «колористичний код відігравав значну роль в уявленнях про світ у аріїв», більшу ніж звуковий, наголошуючи на важливості сакралізації ними колористичного коду [5].

Думка про існування особливих значень кольору не належить лише психологам. У тій чи іншій формі вона зустрічається у давніх релігійних текстах, алхімії, магії, астрології, в ритуальній практиці та в кольорових елементах прикладного мистецтва. Колір може трактуватися як символ того, що не може бути показано (образ бога, космічних сил або загробного існування), а в різні історичні епохи, особливо у періоди переломних моментів – як символ відповідних подій або ідей.

П'ять початкових кольорів – червоний, жовтий, чорний, білий, зелений – за уявленнями наших предків, відповідали не лише п'ятьом природним елементам (вогню, металу, дереву, землі, воді), а ще п'ятьом позитивним та п'ятьом негативним людським якостям характеру. П'ять кольорів, що співвідносяться зі стихіями, пробуджують притаманну лише їм особливу енергетику. Зелений у житло привносить енергію Дерева, червоний – Вогню, стихію Металу символізує білий, стихію Води – чорний, а стихію Землі – жовтий.

Класифікації кольорів зазвичай будуються за ієрархічним принципом: місце кольору в системі визначається, передусім, ступенем його причетності до сакрального світу. Другим за значущістю є характер близькості даного кольору до стихій і природних явищ.

В українській культурі білий колір здавна носить символічне значення «чистоти», спрямованості до духовної простоти. Білий – це колір вічної безмовності, що укладає в собі нескінченні потенції будь-якої реальності, будь-якої колірної палітри [6]. Це колір явного, тобто реального (матеріального) світу, де людина живе протягом земної долі. Білий – це колір сили, адже він містить усі кольори. Поширений у нашій культурі вираз – «білий світ»: «Ходить людина по білому світу білими ніжками, вмиває біле личенько білими рученятами й втирається білим рушником». Білий колір випромінює силу та енергію, тому в білому житлі, в білому одязі людина швидко відпочиває, відновлює сили, оскільки білий – активно захищає. Білий – у народній культурі один з основних елементів колірної символіки, що протиставляється, передусім чорному і червоному.

Протиставлення білого і чорного (світла і темряви) є найбільш значимими. Природа кожного з цих дуалістична і співставна з такими важливими поняттями як: життя/смерть, хороший/недобрий, чоловічий/жіночий, живий/мертвий, молодий/старий тощо. Тож білий означає сакральну чистоту і світло. На противагу йому чорний – суть завершення будь-якого явища, світ потойбіччя.

Висновки.

Інформація, що подається через колір та його символізм виявляється багатогранною і змістовною. Оволодіння семантичною наукою кольорів, розуміння етнокультурного значення символіки кольору, розкриває перед митцем, педагогом, науковцем сакральний світ культурного надбання багатьох поколінь. Саме через колір повніше сприймається час, його естетика, емоційна глибина, духовне багатство народу. Саме кольором підкреслено ідеали краси і розуміння гармонії у спів бутті людини і природи. Все українське мистецтво є скарбницею, що зберігає духовні надбання народу, його сакральні поняття добра і зла, його надії і скорботи, а передовсім вірність рідній матері-землі.

Список використаних джерел:

1. Історико-культурологічні аспекти семантики кольору. Академія кольору Культурологічні аспекти кольору. [Електронний ресурс]: Режим доступу: https://www.koloristika.in.ua/t_kak.php].
2. Український колористичний код світотворення [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://ukrbulletin.univ.kiev.ua/Visnyk-13/Kovtun.pdf>
3. Балтазюк Ірина, Символьна мова кольорів первісної гармонії в живописі київських митців кінця XX – початку XXI століття. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/47_2022/part_1/10.pdf
4. Дунець Олександра, Символіка та семантичне навантаження червоної барви в українських народних колядках та щедрівках. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://nz.lviv.ua/archiv/2010-5-6/24.pdf>
5. Ковтун Л., Український колористичний код Світотворення. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://ukrbulletin.univ.kiev.ua/Visnyk-13/Kovtun.pdf>
6. Отич Олена, Колір як емоційно-змістовий код культури [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/706441/1/otich.pdf>